

*Svitlana Hodzhal, Serhii Vasiaiev**

AUGUSTO PINOCHET (1915–2006): PERSONALITY TRANSFORMATION AND POLITICAL EVOLUTION OF THE AUTHORITARIAN REGIME IN CHILE

Abstract: The article provides a comprehensive historical and political study of Augusto Pinochet's tenure (1973–1990) and its profound impact on the modern architecture of the Chilean state. The relevance of the study is driven by the ongoing global historiographical debate regarding the phenomenon of combining radical neoliberalism with a repressive state apparatus, as well as the necessity of analyzing the experience of overcoming the consequences of systemic human rights violations.

The scientific novelty of the work lies in the examination of the correlation between Pinochet's individual evolution as a military leader and the transformation of the state system. The author argues that the future dictator's social background and early career barriers within the traditional Chilean oligarchy preconditioned the anti-elitist nature of his subsequent policies and his drive to create a new technocratic-military elite.

Within the scope of the research, the process of the regime's institutionalization is analyzed through the prism of decree law. It is revealed that the decree-laws of 1973–1974 not only legitimized the power of the military junta but also moved repressive activities into an extra-legal vacuum. This allowed the secret police (DINA) to launch large-scale state terror, including the transnational Operation Condor. Particular attention is paid to the regime's ideological foundation – the concept of 'national security' and anti-communism, which served as the bedrock for the assault on the La Moneda palace and the subsequent 'purging' of the officer corps.

The economic aspect of the article focuses on the two phases of the 'Chicago Boys' reforms. The author critically evaluates the results of the 'Chilean Economic Miracle', pointing to the deep social cost of these transformations: high unemployment, falling real incomes, and the unequal distribution of national wealth. The study specifically investigates the role of the 1980 Constitution as a mechanism of 'protected democracy', which established institutional safeguards against the return of leftist ideas through reforms in education, healthcare, and the pension system.

The conclusions emphasize the paradoxical finale of the dictatorship: Pinochet's adherence to his own legal system led to a peaceful transfer of power following his defeat in the 1988 plebiscite. It is argued that despite macroeconomic stability, the legacy of violence and inequality remains a destabilizing factor in modern Chilean society. The practical significance of the findings lies in their potential use for analyzing the risks of authoritarian modernization in countries undergoing political transition.

Keywords: Augusto Pinochet, military coup, Chilean model, neoliberalism, Operation Condor, 1980 Constitution, state terror, political transition, Salvador Allende, Chicago Boys

* *Hodzhal Svitlana* – PhD in History, Associate Professor at the Professor Mykola Kovalskyi Department of History, National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2940-6325>;
e-mail: svitlana.hodzhal@oa.edu.ua

Vasiaiev Serhii – Undergraduate Student (Bachelor's level), Educational and Professional Program 'History and Archaeology', National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine);
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6994-5615>; e-mail: serhii.vasiaiev@oa.edu.ua

*Світлана Годжал, Сергій Васяєв**

АВГУСТО ПІНОЧЕТ (1915–2006): ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ПОЛІТИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ В ЧИЛІ

Анотація: У статті представлено комплексне історико-політичне дослідження періоду правління Августо Піночета (1973–1990 рр.) та його глибокого впливу на сучасну архітектуру чилійської держави. Актуальність дослідження зумовлена тривалою глобальною історіографічною дискусією щодо феномену поєднання радикального неолібералізму з репресивним державним апаратом, а також необхідністю аналізу досвіду подолання наслідків системних порушень прав людини.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні кореляції між індивідуальною еволюцією Піночета як військового лідера та трансформацією державної системи. Автор доводить, що соціальне походження майбутнього диктатора та бар'єри на початку його кар'єри у середовищі традиційної чилійської олігархії зумовили антиелітарний характер його подальшої політики та прагнення створити нову технократично-військову еліту.

У межах дослідження проаналізовано процес інституціоналізації режиму крізь призму декретного права. Виявлено, що декрети-закони 1973–1974 рр. не лише легітимізували владу військової хунти, а й вивели репресивну діяльність у позаправовий вакуум. Це дозволило секретній поліції (DINA) розгорнути масштабний державний терор, включно з транснаціональною операцією «Кондор». Особливу увагу приділено ідеологічному підґрунтя режиму – концепції «національної безпеки» й антикомунізму, що стали фундаментом для штурму палацу Ла-Монеда та подальшої «чистки» офіцерського корпусу.

Економічний аспект статті зосереджений на двох етапах реформ «Чиказьких хлопчиків» (Chicago Boys). Автори критично оцінюють результати «чилійського економічного дива», вказуючи на високу соціальну ціну цих перетворень: значне безробіття, падіння реальних доходів і нерівномірний розподіл національного багатства. У дослідженні окремо вивчається роль Конституції 1980 р. як механізму «захищеної демократії», що встановив інституційні запобіжники проти повернення лівих ідей через реформи в освіті, охороні здоров'я та пенсійній системі.

Висновки акцентують увагу на парадоксальному фіналі диктатури: дотримання Піночетом власної правової системи призвело до мирної передачі влади після його поразки на плебісциті 1988 р. Стверджується, що попри макроекономічну стабільність, спадщина насильства та нерівності залишається дестабілізуючим чинником у сучасному чилійському суспільстві.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості їх використання для аналізу ризиків авторитарної модернізації в країнах, що перебувають у стані політичного транзиту.

Ключові слова: Августо Піночет, військовий переворот, чилійська модель, неолібералізм, операція «Кондор», Конституція 1980 р., державний терор, політичний транзит, Сальвадор Альенде, Чиказькі хлопці

* Годжал Світлана Сергіївна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії імені проф. М.П. Ковальського, Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2940-6325>; e-mail: svitlana.hodzhal@oa.edu.ua

Васяєв Сергій Дмитрович – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ОПП «Історія та археологія», Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6994-5615>; e-mail: serhii.vasiaiev@oa.edu.ua

Вступ. Постать Августо Піночета та період його правління (1973-1990) залишаються однією з дискусійних тем у сучасній світовій історіографії. Для сучасної України та держав, що перебувають на етапі системних трансформацій, чилійський досвід є показовим прикладом поєднання радикальних неоліберальних реформ із жорстким обмеженням громадянських свобод. Більше того, нещодавні події в Чилі – масові протести 2019 р. та тривалі спроби реформування Конституції 1980 р. – свідчать про те, що інституційна спадщина режиму Піночета досі визначає політичний порядок денний країни, що потребує глибокого історичного аналізу.

Науково-теоретична значущість роботи полягає у комплексному дослідженні взаємозв'язку між особистісною еволюцією військового лідера та трансформацією державної системи. Вивчення соціальних бар'єрів, з якими стикався Піночет на початку кар'єри, дозволяє глибше зрозуміти природу його подальшої антиелітарної та водночас ієрархічної політики. Дослідження доповнює теоретичну базу щодо функціонування спецслужб у транснаціональному вимірі (операція «Кондор») і механізмів інституціоналізації авторитарної влади через правове поле.

Практична значимість дослідження визначається можливістю використання його результатів при розробці спецкурсів з історії країн Латинської Америки, політології та теорії держави і права. Висновки статті можуть бути використані для аналізу ризиків швидкої лібералізації економіки в умовах відсутності демократичного контролю, а також для вивчення досвіду подолання наслідків системних порушень прав людини у постдиктаторських суспільствах.

Метою статті є комплексне дослідження еволюції А. Піночета як військового та політичного лідера, а також аналіз трансформації авторитарного режиму в Чилі від моменту його силового встановлення до етапу інституційної легітимізації та подальшого переходу до демократії. Водночас, вирішення мети передбачає розв'язання таких завдань як з'ясування впливу соціального походження Піночета на його світогляд, аналіз передумов перевороту 1973 р., дослідження механізмів державного терору (DINA, операція «Кондор»), критичну оцінку неоліберальних реформ і розкриття ролі Конституції 1980 р. в легітимізації диктатури.

Огляд літератури. В англо-американському науковому дискурсі оцінки діяльності Августо Піночета відзначаються плюралізмом, проте значна частина дослідників зосереджується на економічній результативності його режиму. Зокрема, Джеймс М. Сайфер у праці «Чи є Чилі неоліберальною країною успіху?» інтерпретує політику диктатора як «рішучий крок» до впровадження ринкових механізмів і формування неоліберальної моделі держави¹.

У сучасних дослідженнях особливу увагу приділено розшуку відомостей і засудженню репресивної політики органів влади у період правління А. Піночета. Так, є у відкритому доступі можливість відвідати Цифровий архів порушень прав людини військовою диктатурою в Чилі (1973-1990), де задокументовано відомі зловживання влади².

¹ Cypher J.M. Is Chile a Neoliberal Success? *Dollars & Sense: Real World Economics*. 2004. URL: <https://www.dollarsandsense.org/is-chile-a-neoliberal-success/>

² Memoria Viva: Archivo digital de las Violaciones de los Derechos Humanos de la Dictadura Militar en Chile (1973-1990). URL: <https://www.memoriaviva.com/>

Розгорнутий некролог, написаний відразу після його смерті Дж. Кенделом з одного боку відкрито засуджує репресивну політику диктатора, з іншого – підносить його заслуги в економічному секторі держави як зразковому³.

На протипагу західним підходам, радянська історіографія традиційно сприймала постать і діяльність А. Піночета як ворожу та критично оцінювала будь-які його дії. Такий радикальний критицизм був об'єктивно детермінований панівною комуністичною ідеологією та геополітичною підтримкою уряду «Народної єдності» Сальвадора Альєнде. У радянському науковому полі діяльність А. Піночета розглядалася винятково крізь призму «фашистської диктатури» та «реакційного перевороту», що суттєво обмежувало аналітичний інструментарій тогочасних дослідників⁴.

Сучасна українська історіографія представлена різносторонніми розвідками про життя та діяльність А. Піночета, які у загальному описують період його перебування при владі, або ж окремими вузькими тематичними дослідженнями. Так, В. Кириченко розглядає його діяльність у руслі моделі розвитку Чилі⁵. Натомість, М. Лучинський розглядає його діяльність у загальному процесі становлення економічної системи Чилі⁶. Специфіка висвітлення суспільно-політичних подій в Чилі у 1970-1976 рр. на шпальтах тогочасних газет Волинської області стала об'єктом дослідження українського науковця О. Левенця, де він доводить тезу про активізацію чилійської тематики у регіональних газетах завдяки діяльності А. Піночета як негативного, тоталітарного диктатора на протипагу періоду президентства С. Альєнде⁷. Д. Мірошник і Г. Надтока проаналізували життєвий шлях А. Піночета як генерала, політика та президента, чим заповнили певні лакуни в українській історичній науці⁸.

Попри наявність численних розвідок, залишаються недостатньо з'ясованими питання прямого взаємозв'язку між ранніми кар'єрними невдачами майбутнього диктатора та його подальшим прагненням до радикальної інституційної перебудови держави. Пропонується новий погляд на проблему, розглядаючи політику А. Піночета не лише як боротьбу з марксизмом, а як спробу подолання традиційної станової ієрархії чилійського суспільства через створення нової технократично-військової еліти.

Формування світогляду: соціальне походження та армійська соціалізація.

³ Kandell J. Augusto Pinochet, Dictator Who Ruled by Terror in Chile, Dies. *The New York Times*. 2006. Dec. 11. URL: <https://www.nytimes.com/2006/12/11/world/americas/augusto-pinochet-dictator-who-ruled-by-terror-in-chile-dies.html>

⁴ Яценко Д.С., Ромашко О.І. Августо Хосе Рамон Піночет Угарте і Конституція Чилі 1980: крізь авторитаризм до демократії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 83-86. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/19>

⁵ Кириченко В.П. С. Альєнде і А. Піночет: моделі розвитку Чилі. *Український історичний журнал*. 1992. № 3. С. 74-83.

⁶ Лучинський М.О. Соціально-економічний розвиток Чилі у роки президентства А. Піночета. *Вісник Сковородинівської академії молодих учених: збірник наукових праць*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2019. С. 71-75.

⁷ Левенець О.М. Специфіка висвітлення суспільно-політичних подій в Чилі у 1970-1976 роках на шпальтах тогочасних газет Волинської області. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 83-88. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.14>

⁸ Мірошник Д., Надтока Г. Августо Піночет: генерал, політик, президент. *Vivere est militare: Sammelband zu Ehren von Professor Wolodymyr Kosyk*. München; Paris, 2025. S. 102-126.

Августо Піночет Угарте народився 25 листопада 1915 р. у портовому місті Вальпараїсо. Батько майбутнього диктатора був митним службовцем, а мати – домогосподаркою. Родина, що мала бретонське коріння (вихідці з регіону Сен-Мало), належала до середнього класу, проте не входила до кола чилійської олігархії. У подружжя Августо Піночета Вері та Авеліни Угарте Мартінес було шестеро дітей: Августо (найстарший), Інес, Тереса, Євгенія, Оскар і Жаклін⁹. Наприкінці 19 ст. соціальний статус родини стабілізувався, проте шлях до справжнього успіху та суспільного визнання для юного Аугусто, як і для більшості представників його верстви, пролягав винятково через професійну військову службу.

Становлення Піночета як офіцера відбувалося під впливом героїзації національної історії. Сам він згадував, що оповіді про іспанських конкістадорів та опір народу мапуче «залишили глибоке враження на його дух»¹⁰. Цікаво, що вибір кар'єри не мав одностайної підтримки в родині: «не всі в моєму домі поділяли це покликання», – зазначав він у 1979 р., що вказує на певну внутрішньосімейну ізоляцію майбутнього офіцера у його прагненнях. Таким чином, армія стала для нього не просто професією, а виходом за межі звичного життя в ідеалізований світ «служби Вітчизні»¹¹.

У 1930 р. Піночет вирішив вступати до військового піхотного училища, проте перша спроба виявилася невдалою. Основною причиною стало слабе здоров'я юнака: він був високим, але худорлявим і мав низьку витривалість. Абітурієнт провалив медичний огляд через незадовільний рівень фізичної підготовки (зокрема, було виявлено функціональні проблеми із серцем, які він згодом зумів подолати завдяки наполегливим тренуванням)¹².

Під час другої спроби на заваді став недобір балів. Проте існує й інша версія, яка пояснює ці невдачі особливостями тодішньої соціальної ієрархії Чилі. На початку 20 ст. доступ до військової освіти був значною мірою обмеженим: до 70% курсантів були дітьми офіцерів або представників вищого класу. К. Хунеус, аналізуючи цей контекст, зазначає: «Військова академія не лише готувала офіцерів, а й слугувала механізмом відбору військової еліти. Кадети переважно походили з родин спадкових військових або аристократії, що зміцнювало корпоративний, ієрархічний етос. Піночет, який зрештою вступив до закладу лише у 1935 р. як «додатковий» слухач, став рідкісним винятком із цього правила»¹³. Сам А. Піночет у мемуарах також опосередковано підтверджував наявність цих бар'єрів, описуючи свій шлях як боротьбу за визнання у середовищі, де панував становий ценз.

Рівень успішності Піночета під час навчання був нижчим за середній. Його оцінки залишалися посередніми, особливо з тактики та точних дисциплін. Він не належав до числа кращих кадетів, проте вирізнявся старанністю у виконанні наказів, що було відзначено командуванням. Найсильніше здібності майбутнього офіцера виявилися у вивченні історії та географії. Водночас фізична підготовка залишалася його слабким місцем: через брак атлетичної статури він часто демонстрував низьку витривалість під час марш-кидків і польових випробувань¹⁴.

⁹ Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política. Madrid: Ediciones B, 2019. P. 20.

¹⁰ Ibid. P. 27.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibid. P. 20.

¹³ Huneeus C. El régimen de Pinochet. Santiago: Editorial Sudamericana, 2000. P. 113.

¹⁴ Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política... P. 23.

А. Піночет не здобув авторитету серед однокурсників. Значна частина кадетів, походючи з аристократичних чи спадкових офіцерських родин, ставилася до нього зверхньо, сприймаючи як соціального аутсайдера. У 1937 р. він завершив навчання у військовому училищі, отримавши звання альфереса (sub-teniente), що відповідає молодшому лейтенанту. Проте його підсумковий результат у випускному рейтингу був низьким – 78-ме місце серед 85 кадетів¹⁵.

Військова кар'єра та ідеологічна підготовка. Протягом 1937-1939 рр. Августо Піночет проходив службу в піхотному полку «Чакабуко» (Chacabuco), дислокованому в Консепсьйоні. У своїх мемуарах він описував цей досвід як «школу дисципліни та лояльності», зазначаючи: «Я виконував обов'язки з підготовки новобранців та охорони громадського порядку, тримаючись осторонь політики. Ті роки навчили мене, що армія має бути опорою стабільності, а не інструментом хаосу»¹⁶.

Цікаве доповнення до цього портрета дає Мануель Контрерас, майбутній очільник ДІНА. У спогадах він характеризував А. Піночета як «непомітного офіцера», який уникав конфліктів і зосереджувався на вивченні тактичних посібників, поки його колеги проводили час у казино. За словами М. Контрераса, «ніхто не очікував, що він далеко піде; його талантом була наполегливість, а не геніальність»¹⁷.

Згодом А. Піночета перевели до гарнізону Вальпараїсо – стратегічно важливого портового міста. Згідно з автобіографією «Пройдений шлях», його основною функцією була охорона порту та прибережної інфраструктури. В умовах напруженої міжнародної обстановки кінця 1930-х рр. це завдання вважалося надзвичайно відповідальним і сприяло зацікавленню молодого офіцера питаннями геополітики¹⁸. У цей період А. Піночет почав активно вивчати морську стратегію та геополітику, що згодом суттєво вплинуло на його державні рішення, зокрема на стратегічний акцент щодо контролю над узбережжям Чилі. 1940 р. його кар'єра продовжилася у Військовій школі Сан-Бернардо, де він обійняв посаду інструктора з підготовки сержантів і молодших офіцерів. Робота з курсантами не була для нього новою, адже він уже мав відповідний досвід: «15 квітня 1937 року прибули юнаки, які мали того року завершувати військову службу. У званні другого лейтенанта до липня він відповідав за підготовку частини призовників і підготовку їх до ретельного та суворого інструктажу»¹⁹.

У 1941 р., за протекції директора піхотної школи полковника Гільєрмо Барріоса, А. Піночет вступив до масонської ложі «Victoria № 15». На той час масонство об'єднувало багатьох впливових офіцерів, міністрів і політичних лідерів країни. Проте він не став активним членом цієї таємної організації. Через вступ до Військової академії у 1942 р. А. Піночет фактично припинив участь у діяльності ложі, і 24 жовтня того ж року його було виключено з організації за неявку та несплату внесків. Надалі їхні шляхи остаточно розійшлися: А. Піночет ніколи не згадував про своє членство, а в 1974 р. Ложа офіційно засудила його режим за порушення прав людини. У відповідь диктатор ініціював закриття окремих лож і запровадив тимчасову заборону на масонські зібрання.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Pinochet A. El camino recorrido. Memorias. Santiago: Editorial footprints, 1990. Vol. 1. P. 50.

¹⁷ Contreras J.M. Memorias de un soldado. Santiago: CEHENT, 2000. P. 112.

¹⁸ Pinochet A. El camino recorrido. Memorias... P. 50.

¹⁹ Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política... P. 51.

Важливою віхою у житті А. Піночета став 1942 р., коли він одружився з Лусією Іріарт. Цей шлюб суттєво вплинув на його подальше просування, оскільки батько дружини, Освальдо Іріарт, був впливовим адвокатом, сенатором від провінцій Антофагаста та Тарапака, а також міністром внутрішніх справ (1943-1944 рр.). Родинні зв'язки відкрили А. Піночету доступ до політичних та інтелектуальних еліт Чилі, що сприяло його вступу до Військової академії Генерального штабу²⁰.

Навчання в академії у 1951-1953 рр. відзначалося інтенсивністю та ідеологічною спрямованістю. Програма підготовки офіцерів зосереджувалася на стратегії, тактиці сучасного бою та геополітиці. В умовах початку Холодної війни особлива увага приділялася антикомуністичній доктрині та концепції «національної безпеки». Піночет глибоко вивчав праці К. Клаузевіца та Н. Макіавеллі, що заклало фундамент його майбутньої політичної філософії. Після завершення навчання у 1953 р. він залишився в академії як викладач військової географії та геополітики, що стало офіційним визнанням його високої кваліфікації. У цей період він також працював над створенням власного підручника з цих дисциплін²¹.

Протягом 1959-1969 рр. кар'єра Піночета розвивалася послідовно: від командира полку в Ариці до отримання звання бригадного генерала. Після приходу до влади Сальвадора Альєнде у 1970 р. президент розглядав Піночета як лояльного офіцера, здатного стати опорою режиму²².

Політична криза в Чилі та підготовка військового перевороту. Поворотним моментом став невдалий військовий заколот 29 червня 1973 р., відомий як «Танкетасо» (Tanquetazo). Під керівництвом підполковника Роберто Супера танки другого бронетанкового полку атакували резиденцію президента – палац Ла-Монедра. Попри спробу повалення уряду, повстання було придушене, що призвело до відставки головнокомандувача Карлоса Пратса. Саме за його рекомендацією А. Піночет отримав посаду командувача сухопутними військами²³.

Варто зауважити, що на початку 1970-х рр. можливість прямого військового втручання оцінювалася скептично. У звітах розвідки США того періоду зазначалося: «Військові дії неможливі, військові нездатні та не бажають захоплювати владу», що підкреслювало несподіваність подальшої радикалізації офіцерського корпусу під проводом А. Піночета²⁴. Сам майбутній диктатор писав, що не вірив у заколот. «29 червня 1973 р. відбулася спроба військового заколоту, відома як “Танкетасо”. Це була передчасна та погано скоординована акція, очолена молодими офіцерами, чий патріотизм не викликав сумнівів, але які не розуміли складності моменту. Як командувач гарнізону Сантьяго, моїм обов'язком було підтримувати конституційний порядок. Проте того дня стало зрозуміло, що Збройні сили не зможуть залишатися байдужими довго до руйнації Чилі марксистським урядом»²⁵.

²⁰ Ibidem.

²¹ Vaky V.P. Memorandum: Chile-40 Committee Meeting, Monday – September 14, 1970. *National Security Archive*. 1970. September 14. URL: <https://nsarchive.gwu.edu>

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Álvarez M. Pinochet: Biografía Militar y Política. Santiago: Editorial Los Andes, 1999. P. 156.

²⁵ Pinochet A. El camino recorrido: Memorias de un soldado. Santiago: Editorial Los Andes, 1991. Vol. 2. P. 148.

Безпосередня підготовка до захоплення влади розпочалася одразу після відставки генерала К. Пратса. Ключовим етапом стало формування військової хунти, до складу якої, окрім А. Піночета, увійшли адмірал Хосе Торібіо Меріно, генерал ВПС Густаво Лі й очільник карабінерів Сесар Мендоса. Координаційні наради проводилися в режимі суворої секретності у штаб-квартирі ВМС у Вальпараїсо та військових казармах Сантьяго. Як зазначив Асканіо Кавалло у праці «Прихована історія військового режиму», спочатку Піночет виявляв певне вагання. Однак під тиском партнерів по коаліції та з огляду на підтримку з боку США, він зрештою очолив заколот²⁶. Ретроспективно диктатор так описував ці події: «З головнокомандувачами інших родів військ ми на таємних нарадах вирішили, що треба діяти, щоб врятувати Чилі від марксистського хаосу. Флот під керівництвом адмірала Меріно був вирішальним у плануванні. ВПС та карабінери гарантували контроль над територією»²⁷.

Стратегічним маневром для розгортання сил у столиці стали масштабні антитерористичні навчання, призначені напередодні перевороту. Проте успіх операції залежав не лише від логістики, а й від внутрішньої монолітності армії. Перед 11 вересня хунта провела систематичну «чистку» офіцерського складу з метою усунення осіб, лояльних до конституційного уряду Сальвадора Альєнде. Процес нейтралізації опозиції всередині війська тривав навіть у перші години повстання. Показовим є випадок, описаний у дослідженні «Піночет: військова та політична біографія»: «Піночет зустрівся з особовим складом, який його супроводжував, та з офіцерами, призначеними до командування армії, щоб пояснити, що державний переворот вже триває. Тільки його помічник, майор Завала, який також був помічником Пратса, відмовився приєднатися, тому він наказав негайно його заарештувати, а згодом його відсторонили від роботи»²⁸. Усунення таких фігур, як майор Завала, було необхідним кроком для запобігання внутрішньому опору та забезпечення беззаперечного виконання наказів під час штурму президентського палацу.

Події 11 вересня 1973 р. розпочалися з нейтралізації вищого офіцерського складу, лояльного до уряду «Народної єдності». Зокрема, було заарештовано головнокомандувача ВМС Рауля Монтеро. Активна фаза перевороту стартувала о 06:30 із введенням військ до Сантьяго. Урядові квартали й офіси лівих партій були заблоковані, тоді як армія дезінформувала президента С. Альєнде, видаючи рух техніки за «планові маневри»²⁹.

О 08:30 год. через радіостанцію «Radio Agricultura» було оприлюднено першу декларацію військових: (Радіозвернення військової хунти від 11.09.1973): «Зважаючи на тяжку економічну, соціальну та моральну кризу, яка руйнує країну, Збройні Сили та Карабінери Чилі заявляють, що Президент Республіки має негайно передати владу Збройним Силам і Карабінерам»³⁰.

Встановлення диктатури та інституціалізація репресивного апарату. Після відмови Альєнде капітулювати та штурму палацу Ла-Монеда за підтримки авіації,

²⁶ Álvarez M. Pinochet: Biografía Militar y Política... P. 156-161.

²⁷ Pinochet A. El camino recorrido: Memorias de un soldado... P. 148.

²⁸ Álvarez M. Pinochet: Biografía Militar y Política... P. 171.

²⁹ Ibid. P. 170.

³⁰ Радіозвернення військової хунти Чилі (Bando n.º5 de la Junta de Gobierno), 11 вересня 1973 р. *Radio Agricultura. Сантьяго, Чилі*. URL: https://youtu.be/K9jBK-Cy_ow?si=wKfYORijQIEroow1

президент вчинив самогубство. Влада перейшла до Правлячої хунти у складі А. Піночета, Х. Меріно, Г. Лі та С. Мендоси³¹. Процес інституціалізації нового режиму розпочався із закладення правового фундаменту, який легітимізував владу військових. Ключову роль у цьому відіграли перші декрети-законои, що фактично замінили собою конституційні норми. Зокрема, декрети №1 і №2 офіційно проголосили створення Правлячої хунти як верховного органу влади в країні. Згідно з цими документами, Августо Піночет був призначений президентом Хунти, хоча на початковому етапі його статус визначався як «перший серед рівних» у межах колегіального управління. Подальше посилення контролю відбулося через декрет №3, який запровадив на всій території Чилі стан облоги. Це дало силовикам право здійснювати арешти громадян без відповідних судових рішень. Остаточне виведення репресивних дій у позаправове поле закріпив декрет №13, який передав юрисдикцію над цивільними особами військовим судам «воєнного часу»³².

Для системної боротьби з політичними опонентами у 1974 р. було засновано Національну розвідувальну дирекцію (DINA) під керівництвом полковника Мануеля Контрераса. Досить швидко діяльність цієї структури вийшла за межі придушення організованого збройного опору, зокрема угруповань MIR (*Movimiento de Izquierda Revolucionaria*)³³ та GAP (*Grupo de Amigos Personales*)³⁴, і трансформувалася у масштабну систему державного терору. Спецслужба стала інструментом не лише внутрішніх, а й транснаціональних репресій. У 1975 р. за ініціатииви Чилі було розгорнуто операцію «Кондор» – секретну мережу співпраці спецслужб країн Латинської Америки. Метою цієї кооперації була координація зусиль для ліквідації політичних емігрантів та опозиціонерів за кордоном, що підтверджується найрезонансним вбивством колишнього міністра Орландо Летельєра у Вашингтоні в 1976 р.³⁵

Паралельно з фізичним усуненням супротивників режим використовував методи інформаційної війни. Прикладом такої стратегії стала операція «Коломбо» (відома як «кейс 119-ти»), проведена у 1975 р. Ця масштабна дезінформаційна кампанія мала на меті приховати факти масових зникнень активістів. Через контрольовані медіа поширювалися фальшиві відомості про те, що зниклі особи нібито загинули внаслідок внутрішніх конфліктів між терористичними угрупованнями за межами Чилі. Таким чином, поєднання жорсткої законодавчої бази, діяльності секретної поліції та міжнародних каральних операцій дозволило режиму Піночета повністю паралізувати будь-яку опозиційну діяльність у країні³⁶.

Неоліберальна трансформація: роль «Чиказьких хлопців». Економічна трансформація Чилі не була одномоментною. У період 1973-1975 рр. режим зосередився на антикризових заходах: приборканні гіперінфляції (до 600%, що на той час було найбільшим показником у світі) та поверненні приватної власності (попередня влада націоналізувала майже 70% приватної власності)³⁷. Перелом стався із залученням групи

³¹ Álvarez M. Pinochet: Biografía Militar y Política... P. 175.

³² Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política... P. 177.

³³ Чилійська ліворадикальна політична партія та партизанська організація.

³⁴ Озброєне формування, яке здійснювало забезпечення безпеки чилійського президента Сальвадора Альєнде.

³⁵ Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política... P. 296.

³⁶ Ibid. P. 254.

³⁷ Escalante E.E. The Influence of Pinochet on the Chilean Miracle. *Technical Report*. 2022. P. 5, 12.

«Чиказьких хлопців», які впровадили радикальну неоліберальну модель М. Фрідмана. Перша фаза (1975-1982) характеризувалася жорсткою монетарною політикою та шоковою стабілізацією. Попри зниження інфляції, соціальна ціна була високою: безробіття зросло до 18,7%, а реальні зарплати впали на 40%. Фінансова криза 1982-1983 рр., спричинена надмірною лібералізацією, призвела до падіння ВВП на 14,3% та змусила уряд до коригування курсу. Друга фаза (1985-1990) увійшла в історію як «чилійське економічне диво». Завдяки розширенню асортименту товарів для продажу за кордон (фрукти, вино, лісоматеріали) та зміцненню незалежності Центрального банку, Чилі досягла стабільного зростання у 8% щорічно. Проте переваги зростання розподілялися нерівномірно: найбагатші 20% населення отримували до 60% національного доходу, що заклало підґрунтя для майбутньої соціальної напруги³⁸.

Інституціоналізація та фінал авторитарної моделі від Конституції 1980 року до транзиту влади. Конституція 1980 р. та модель «керованої демократії». Політична еволюція Августо Піночета та перехід від тимчасової військової адміністрації до стабільного авторитарного порядку завершилися прийняттям Конституції 1980 р. Цей документ, розроблений за активної участі ключового ідеолога режиму Хайме Гузмана, мав на меті створити таку політичну систему, яка б унеможливила повернення до соціалістичних практик минулого. В основу нової Конституції ліг принцип, за якого держава мала втручатися в економіку лише у крайньому разі, передавши більшість повноважень приватному бізнесу. Особливу роль отримала армія: вона стала «охоронцем системи» з офіційним правом втручатися у політику через Раду національної безпеки. Щоб майбутні політики не змогли різко змінити курс, А. Піночет запровадив «керовану демократію», де частину місць у парламенті займали призначені або довічні сенатори³⁹.

Водночас режим почав радикально змінювати соціальну сферу, намагаючись викоринити вплив лівих ідей. Реформа освіти зробила школи залежними від конкуренції: управління передали місцевим громадам, а фінансування – самим учням через систему ваучерів. Схожу модель ринкових відносин запровадили і в медицині через приватне страхування (ISAPRE). Усі ці кроки мали перетворити чилійців із залежних від держави громадян на самостійних споживачів. За задумом А. Піночета, людина, яка сама дбає про свій добробут, мала стати надійним захистом проти повернення марксизму в майбутньому⁴⁰.

У зовнішній політиці А. Піночет шукав союзників серед консерваторів. Його рішення підтримати Велику Британію у війні за Фолклендські острови (1982 р.) стало ключовим: це допомогло потоваришувати з Маргарет Тетчер і витягнути Чилі з міжнародної ізоляції⁴¹.

Фіналом цієї авторитарної епохи стало легендарне всенародне голосування 1988 р. Це був унікальний випадок в історії: А. Піночет програв (55% чилійців сказали «Ні»), і диктатура, фактично, сама себе ліквідувала, дотримавшись власних законів⁴². У 1990 р. він

³⁸ Ibid. P. 4.

³⁹ Друзенко Г. Конституція і Піночет, або Як перетворити державу на Res Publica? 2017. 23 листоп. URL: https://lb.ua/news/2017/11/23/382765_konstitutsiya_i_pinochet_abo_yak.html

⁴⁰ Schmidt S. Why Chile's draft constitution reads like a U.S. conservative wish list. *The Washington Post*. 2023. Dec. 16. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/12/16/why-chiles-draft-constitution-reads-like-us-conservative-wish-list/>

⁴¹ Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política... P. 514.

⁴² Ibid. P. 462.

мирно передав владу цивільному президенту. Хоча Конституція, написана за А. Піночета, діє й сьогодні, її неодноразово реформували. Найважливіші зміни внесли у 2005 р.: тоді термін президентства скоротили, а армію остаточно позбавили права втручатися у політику, перетворивши країну на повноцінну демократію.

Після передачі президентських повноважень Патрісію Ейлвіну в 1990 р., Августо Піночет зберіг за собою посаду головнокомандувача Сухопутних військ Чилі до березня 1998 р. Цей статус, закріплений Конституцією 1980 р., гарантував йому не лише політичний вплив, а й захист від судових позовів. Із завершенням військової служби він автоматично обійняв посаду довічного сенатора, що забезпечило йому парламентський імунітет. Такі привілеї були частиною складного компромісу під час транзиту влади, метою якого було запобігання новому втручання армії у державні справи⁴³.

Постдиктаторський період: судові переслідування та фінал епохи. Ситуація радикально змінилася після затримання А. Піночета у Лондоні (1998 р.) та його повернення до Чилі у березні 2000 р. Попри початкове визнання імунітету, Верховний суд Чилі під тиском численних справ щодо порушень прав людини (зокрема «Операції Коломбо»)⁴⁴ та фінансових махінацій почав процедуру його зняття. Фігура колишнього диктатора опинилася у центрі розслідувань щодо податкового шахрайства та незаконного збагачення, що зачепило також членів його родини – дружину Лусію Іріарт і дітей. 23 січня 2006 р. суддя звинуватив дружину та дітей А. Піночета за зловмисно неповні декларації, приховування доходів і використання підроблених паспортів⁴⁵.

Протягом останніх років життя захист А. Піночета систематично використовував аргументи про його критичний стан здоров'я. Діагностована деменція, наслідки кількох інсультів, діабет і серцеві захворювання стали офіційними підставами для уникнення багатьох судових засідань. Хоча обвинувачення ставило під сумнів реальну глибину когнітивних порушень, посилаючись на його активність у фінансових операціях, стан здоров'я залишався головним інструментом правового захисту⁴⁶.

Августо Піночет помер 10 грудня 2006 р. в Сантьяго у віці 91 року від серцевого нападу, перебуваючи під домашнім арештом⁴⁷. Політичне керівництво країни на чолі з президентом Мішель Бачелет відмовило в організації державного похорону, обмежившись лише військовими почестями, належними колишньому головнокомандувачу⁴⁸. Церемонія у Військовій академії імені Бернардо О'Хіггіна стала фінальною точкою протистояння двох частин чилійського суспільства: десятки тисяч прихильників прийшли віддати шану «рятівнику від комунізму», тоді як опозиція розглядала його смерть як кінець епохи безкарності. Тіло А. Піночета було кремовано, що стало вимушеним заходом безпеки задля уникнення вандалізму на місці поховання⁴⁹.

Висновки. Постать Августо Піночета демонструє, як людина, яку довгий час не

⁴³ Ibid. P. 467.

⁴⁴ Ibid. P. 556.

⁴⁵ Ibid. P. 562.

⁴⁶ Pinochet unfit to stand trial, rules court. *The Guardian*. 2002. July 2. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/jul/02/pinochet.chile>

⁴⁷ Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política... P. 559.

⁴⁸ Августо Піночет. Timenote. URL: <https://timenote.info/ua/Augusto-Pinochet>

⁴⁹ Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política... P. 566-571.

сприймали як серйозного політичного гравця, зуміла радикально перекроїти країну під власне бачення. Його політика не була просто боротьбою з ідеологічними ворогами; це була спроба зламати стару станову ієрархію Чилі та замінити її новою елітою з військових і технократів. Головний парадокс диктатора полягав у його юридичному педантизмі: він так прагнув легітимізувати кожен свій крок через декрети та Конституцію, що зрештою став заручником власних правил. Коли народ на референдумі сказав йому «ні», А. Піночет був змушений мирно піти саме тому, що не міг порушити закон, який сам же і створив.

Економічні успіхи Чилі, відомі як «диво», мали надто високу соціальну ціну. Поки «Чиказькі хлопці» будували вільний ринок, спецслужби розгортали масштабний терор, приховуючи злочини за дезінформаційними кампаніями. Спроба А. Піночета перетворити громадян на «самостійних споживачів» через приватизацію освіти та медицини справді дала поштовх економіці, але водночас заклала міну сповільненої дії у вигляді глибокої нерівності. Сучасні події у Чилі доводять, що макроекономічні показники не можуть замінити суспільну справедливість, а шрами від системних порушень прав людини не загоюються десятиліттями.

Для держав, що сьогодні шукають шлях до системних трансформацій, чилійський досвід є важливим уроком: неможливо збудувати успішну країну, обмінявши громадянські свободи на порядок. Справжня стабільність виникає не там, де влада лише віддає накази, а там, де вона вміє чути власний народ. Приклад А. Піночета вчить, що «сильна рука» може навести лад у фінансах, але вона не здатна зшити розколоте суспільство. Будь-яка радикальна модернізація має відбуватися під демократичним контролем, інакше її результати завжди залишатимуться під загрозою через брак суспільної довіри.

Внесок авторів (таксономія CRediT). *Годжал С.С.:* збір і систематизація матеріалів, редагування та доопрацювання тексту, переклад; *Васяєв С.Д.:* концептуалізація дослідження, аналіз джерел та історіографії, написання первинного тексту статті.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автори підтверджують відсутність будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, зокрема фінансового, інституційного або особистого характеру, що міг би вплинути на підготовку, рецензування та публікацію цієї статті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

- Радіозвернення військової хунти Чилі (Bando n.º 5 de la Junta de Gobierno), 11 вересня 1973 р. *Radio Agricultura*. Сантьяго, Чилі. URL: https://youtu.be/K9jBK-Cy_ow?si=wKfYORijQIErow1
- Contreras J.M.** Memorias de un soldier. Santiago: Cehent, 2000. 112 p.
- Kandell J.** Augusto Pinochet, Dictator Who Ruled by Terror in Chile, Dies. *The New York Times*. 2006. Dec. 11. URL: <https://www.nytimes.com/2006/12/11/world/americas/augusto-pinochet-dictator-who-ruled-by-terror-in-chile-dies.html>
- Memoria Viva: Archivo digital de las Violaciones de los Derechos Humanos de la Dictadura Militar en Chile (1973-1990). URL: <https://www.memoriaviva.com/>
- Pinochet unfit to stand trial, rules court. *The Guardian*. 2002. July 2. URL: <https://www.theguardian.com/world/2002/jul/02/pinochet.chile>
- Pinochet A.** El camino recorrido. Memorias. Santiago: Editorial footprints, 1990. Vol. 1. 50 p.
- Pinochet A.** El camino recorrido: Memorias de un soldado. Santiago: Editorial Los Andes, 1991. Vol. 2. 148 p.
- Schmidt S.** Why Chile's draft constitution reads like a U.S. conservative wish list. *The Washington Post*. 2023. Dec. 16. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/12/16/why-chiles-draft-constitution-reads->

[like-us-conservative-wish-list/](#)

Vaky V.P. Memorandum: Chile-40 Committee Meeting, Monday – September 14, 1970. *National Security Archive*. 1970. September 14. URL: <https://nsarchive.gwu.edu>

Література

- Аугусто Піночет. Timenote. URL: <https://timenote.info/ua/Augusto-Pinochet>
- Друзенко Г. Конституція і Піночет, або Як перетворити державу на Res Publica? *LB.ua*. 2017. 23 листоп. URL: https://lb.ua/news/2017/11/23/382765_konstitutsiya_i_pinochet_abo_yak.html
- Кириченко В.П. С. Альенде і А. Піночет: моделі розвитку Чилі. *Український історичний журнал*. 1992. № 3. С. 74–83.
- Левенець О.М. Специфіка висвітлення суспільно-політичних подій в Чилі у 1970–1976 роках на шпальтах тогочасних газет Волинської області. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.14>
- Лучинський М.О. Соціально-економічний розвиток Чилі у роки президентства А. Піночета. *Вісник Сковородинівської академії молодих учених*. Харків, 2019. С. 71–75.
- Мірошник Д., Надтока Г. Аугусто Піночет: генерал, політик, президент. *Vivere est militare: Sammelband zu Ehren von Professor Wolodymyr Kosyk*. München; Paris, 2025. S. 102–126.
- Ященко Д.С., Ромашко О.І. Августо Хосе Рамон Піночет Угарте і Конституція Чилі 1980: кризь авторитаризм до демократії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 83–86. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/19>
- Álvarez M. Pinochet: Biografía Militar y Política. Santiago: Editorial Los Andes, 1999. 156 p.
- Amorós M. Pinochet. Biografía militar y política. Madrid: Ediciones B, 2019. 768 p.
- Cypher J.M. Is Chile a Neoliberal Success? *Dollars & Sense: Real World Economics*. 2004. URL: <https://www.dollarsandsense.org/is-chile-a-neoliberal-success/>
- Escalante E.E. The Influence of Pinochet on the Chilean Miracle. *Technical Report*. 2022. 4 p. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.14850.56002>
- Huneus C. El régimen de Pinochet. Santiago: Editorial Sudamericana, 2000. 113 p.

Перше надходження – 04.02.2026

Прийнято до друку – 05.05.2026

Оприлюднено на сайті – 15.05.2026